



*Γιώργος Ν. Μερτίνας*

## ΣΥΜΠΛΗΓΑΔΕΣ: Ο CARL SCHMITT ΜΕΤΑΞΥ ΑΥΤΑΡΧΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ



ΙΑΤΙ Ο CARL SCHMITT; Και πολύ περισσότερο γιατί ο Carl Schmitt σήμερα; Ποια σχέση μπορεί να έχει ένας κατ' εξοχήν συντηρητικός θεωρητικός με άτομα τα οποία επικέντρωσαν όλο το ενδιαφέρον τους στην κριτική θεωρία;

Ο Carl Schmitt υπήρξε σε όλο το έργο του πολιτικός. Ένας συντηρητικός πολιτικός, αδιαμφισβήτητα, που αντιμετώπισε το χάος και την παραοικμή του ευρωπαϊκού πνεύματος και θέλησε να υπερασπιστεί την τάξη. Ανάλογα όμως δεν ήταν και τα ενδιαφέροντα των δυο κυριότερων εκπροσώπων της πρώτης γενιάς της σχολής της Φραγκφούρτης, M. Horkheimer και T.W. Adorno; Η πορεία την οποία ακολούθησαν έχει την αρχή της στην ανάλυση του «Αυταρχικού Κράτους» και καταλήγει με τον επαναπατρισμό τους στη Γερμανία και τη στάση τους κατά το '68, σε μια υπεράσπιση του υπόλοιπου των αστικών ελευθεριών. Έως εδώ όμως. Η άβυσσος που τους χωρίζει δεν μπορεί να γεφυρωθεί. Εκτός όλων των άλλων οι συγγραφείς της *Διαλεκτικής του Διαφωτισμού* κατέληξαν σε μια αναρχική ανθρωπολογική προσέγγιση που δεν μπορεί να μεταφραστεί πολιτικά. Οφείλουμε δε να πούμε ότι ακριβώς η κριτική αντιπαράθεσή τους με τη θεωρία της ισχύος που ανέπτυξε ο C. Schmitt και που ταυτίστηκε με τη ναζιστική εμπειρία συνέβαλε στην αντιπολιτική εξέλιξή τους.

Όσον αφορά τον ίδιο τον Schmitt παρέμεινε στο έδαφος του πολιτικού χρησιμοποιώντας τις ευρείες νομικές γνώσεις του για να το θεματοποιήσει. Μετά το β' παγκόσμιο πόλεμο αγνοήθηκε εν τούτοις συστηματικά και δικαιολογημένα. Συνδοιπόρος των Ναζί από το Μάρτιο του 1933 έως το Δεκέμβριο του 1936, έγινε γνωστός ως υπεραμύνητορας του τρίτου Ράιχ και θεωρητικός του ναζιστικού επεκτατισμού. Το 1945 συνελήφθη από τους Σοβιετικούς και

κρατήθηκε σε στρατόπεδο συγκέντρωσης έως το Μάρτιο του 1947 που δικάστηκε στη Νυρεμβέργη ως πιθανός συνεργάτης στα εγκλήματα του πολέμου. Στη δίκη αυτή αθώωθηκε αλλά του απαγορεύτηκε να συνεχίσει την ακαδημαϊκή διδασκαλία<sup>1</sup>. Ο ίδιος παρέμεινε πλήρης ενοχών, όπως γίνεται φανερό από όλο το μεταπολεμικό έργο του στο οποίο προσπαθεί να δικαιολογήσει τη στάση του στη Δημοκρατία της Βαϊμάρης και να αποστασιοποιηθεί από το ναζιστικό παρελθόν του.

Εδώ δεν σκοπεύουμε να εμπλακούμε σε κάποια διαμάχη αποκατάστασής του, επαναφέροντας σε ένα άλλο πλαίσιο την αδιέξοδη συζήτηση για τον Heidegger. Είναι ωστόσο φανερό ότι η εμμονή του Schmitt στο πολιτικό εξηγεί πώς από «εχθρός» του ναζισμού έγινε φίλος του. (Είναι εξ άλλου το πολιτικό που εξηγεί πώς στοχαστές όπως ο Lukács και ο Bloch έγιναν υπεραμύντορες του σταλινισμού). Εάν υπάρχει μια κατηγορία που δεν μπορούμε να του προσάψουμε είναι ο ηθικός μηδενισμός. Εκείνο που μπορούμε να πούμε είναι ότι στερείται ηθικών προοδεδομένων έξω από την πολιτική. Τότε όμως δεν κάνουμε τίποτε άλλο από το να τον εντάσσουμε στην πλειάδα των μοντέρνων στοχαστών που όντας πολιτικοί αρνούνται έναν τέτοιο διαχωρισμό. Μια παρατήρηση του Schmitt για τον Macchiavelli μας βοηθά να κατανοήσουμε εναργέστερα το ζήτημα αυτό και να αποκτήσουμε μια πρώτη πρόσβαση στον περιώνυμο πατριωτισμό του:

«... ο Macchavelli», γράφει, «αν ήταν μακιαβελιστής θα έγραφε ασφαλώς αντί του *Principe* ένα βιβλίο που θα αποτελείτο από συγκινητικά βαρυσήμαντα αποφθέγματα. Στην πραγματικότητα ήταν σε άμυνα, όπως και η πατρίδα του η Ιταλία... Η κατάσταση της ιδεολογικής άμυνας επαναλαμβάνεται... στη Γερμανία κατά τη διάρκεια των επαναστατικών και ναπολεόντειων εισβολών των Γάλλων. Τότε ο Fichte και ο Hegel ετίμησαν πάλι τον Macchiavelli, όταν για το γερμανικό λαό ήταν αποφασιστικής σημασίας να αποκρούσει έναν εχθρό, ο οποίος εξαπλωνόταν με τη βοήθεια μιας ανθρωπιστικής ιδεολογίας»<sup>2</sup>.

Για τον Schmitt ο πατριωτισμός έχει το χαρακτήρα μιας δεύτερης φύσης, πολιτικής. Γι' αυτό και η πρόοδος, το ξερίζωμα ενός λαού από τη φυσική του κατάσταση μόνο δεινά μπορεί να προκαλέσει. Εάν για τον Adorno ο διαφωτισμός οδηγεί από την έκπτωση του Αδάμ και της Εύας στο 'Αουσβιτς, για τον Schmitt οδηγεί σε ένα παγκόσμιο αστυνομικό κράτος. Έτσι, κρίνεται εκ μέρους του απαραίτητη η διασφάλιση του status quo των εθνών-κρατών με

1. Για τη σχέση του Schmitt με το ναζισμό βλέπε Joseph W. Bendersky «Carl Schmitt at Nuremberg», *Telos*, 72.

2. Καρλ Σμιττ, *Η έννοια του πολιτικού*, σ. 100 μτφρ. Αλβή Λαβράνου, εκδόσεις ΚΡΙΤΙΚΗ.

την απαγόρευση οποιασδήποτε συνταγματικής μεταρρύθμισης. Αυτή είναι η κόκκινη κλωστή που διαπερνά το άρθρο του που δημοσιεύεται εδώ, υπό την επιγραφή «Η νόμιμη παγκόσμια επανάσταση». Το άρθρο αυτό το έγραψε σε ηλικία 90 ετών και δημοσιεύτηκε στο *Der Staat* το 1978. Μεταφράστηκε στην αγγλική και αναδημοσιεύτηκε στην επιθεώρηση *Telos* 72, σε συνδυασμό με μια σειρά αναλύσεων και κριτικών στο έργο του.

Στη «Νόμιμη παγκόσμια επανάσταση» ο Schmitt επανερμηνεύει τη νομική έννοια της υπερ-νομιμότητας για να αντιδράσει στις κυριαρχικές αξιώσεις των ιδεολογιών της προόδου. Πρόκειται για μια επανερμηνεία με πολύπλευρες επιπτώσεις και αμφίλογα αποτελέσματα. Η υπερ-νομιμότητα αφορά στη νομική επιστήμη την ενισχυμένη εγκυρότητα συγκεκριμένων νορμών που στοχεύουν στην αποτροπή οποιασδήποτε αλλαγής με συνταγματικές μεταρρυθμίσεις. Η πολιτική υπερ-νομιμότητα, από την άλλη πλευρά, σημαίνει τη νομιμοποίηση μέσω ηθικών νορμών που έχουν τέτοια ισχύ ώστε να υπερβαίνουν κάθε υπάρχουσα νομιμότητα. Η πολιτική υπερ-νομιμότητα σχετίζεται εδώ με κινήματα όπως ο κομμουνισμός, ο φασισμός ή ο ναζισμός που στο όνομα των ανθρωπιστικών ιδεολογιών της προόδου χρησιμοποιούν οικουμενικά κριτήρια για να απονομιμοποιήσουν τον αντίπαλο και να τον εξοντώσουν. Ο αντίπαλος είναι «ο άλλος, ο Ξένος, και αρκεί για τον προσδιορισμό της ουσίας του το ότι είναι, με ένα ιδιαίτέρως έντονο νόημα, υπαρκτικά κάτι άλλο και ξένο, έτσι ώστε στην ακραία περίπτωση να είναι δυνατές συγκρούσεις μαζί του που δεν μπορούν να κριθούν ούτε δι' ενός εκ των προτέρων θεσπισμένου γενικού κανόνα, ούτε δια της απόφασης ενός "αμέτοχου" και γι' αυτό "αμερόληπτου" τρίτου»<sup>3</sup>. Η ψευδο-οικουμενικότητα της κομμουνιστικής ιδεολογίας, για παράδειγμα, εκφράστηκε με τις κυριαρχικές αξιώσεις ενός συνασπισμού ελίτ που στο όνομα της εργατικής τάξης απονομιμοποιούσε κάθε αντίπαλο ως ταξικό εχθρό και άρα εγκληματία. Η πολιτική υπερ-νομιμότητα ωστόσο είναι αναλυτική και για τις αξιώσεις κυριαρχίας στο όνομα της εκσυγχρονιστικής ιδεολογίας της προόδου και των ανθρώπινων δικαιωμάτων, που μετά το τέλος του ψυχρού πολέμου, εμφανίζεται ως μοναδική δύναμη με καθολικές αξιώσεις κυριαρχίας.

Μολονότι ο εκσυγχρονισμός αφορά μια υποθετικά ουδέτερη επικράτεια, αυτή του οικονομικού εκμοντερνισμού, σε συνδυασμό με την πολιτική των ανθρώπινων δικαιωμάτων, αφορά πλέον την απόλυτη κυριαρχία μιας *Grossraum* σε πλανητικό επίπεδο. Η ενσωμάτωση του συνόλου των πολιτικών δυνάμεων στη λογική της σημαίνει και την ποινικοποίηση κάθε σύγκρουσης που δεν θεωρείται κανονική.

3. Ό.π., σ. 46.

Σε αντιδιαστολή με την πολιτική υπερ-νομιμότητα, ο Schmitt φροντίζει να διασφαλίσει τη νομική τέτοια, επικαλούμενος ουσιαστικά τη φυσικοποίηση-απολίθωση της νομιμότητας που προέκυψε από τη μεταμόρφωση της μοναρχικής τέτοιας σε δημοκρατική. Το βασικό πρόβλημα που όμως έχει ήδη προκύψει είναι ότι ο επιχειρούμενος διαχωρισμός μεταξύ πολιτικής υπερ-νομιμότητας και νομιμοποίησης δεν έχει επιτευχθεί μολονότι προϋποτίθεται για την υπέρσπιση της νομικής υπερ-νομιμότητας. Έτσι η νομική υπερ-νομιμότητα απολιθώνεται και φυσικοποιείται φανερώνοντας για μια ακόμη φορά το συντηρητικό υπόβαθρο του ίδιου του Schmitt. Η θεολογικο-πολιτική εικόνα του Spinoza μιας *natura naturans* γίνεται αποδεκτή όπως προέκυψε στη μεταμόρφωσή της από τον Abbé Sieyès σε *rouvoir constituant* και *rouvoir constitué*. Ακόμη και η χαρισματική νομιμοποίηση του Max Weber αναφέρεται χωρίς όμως περαιτέρω σχόλια ενώ οποιαδήποτε μορφή σοσιαλισμού ή κομμουνισμού δαιμονοποιούνται, έστω και σαν μελλοντική προοπτική νομιμοποίησης που θα στηρίζεται στη δημοκρατική πλειοψηφία.

Η νομιμοποίηση σαν θεμέλιο της νομιμότητας οφείλει να στηρίζεται σε κοινοτικά προδεδωμένα τα οποία μεταφράζονται στη νομική δομή. Εάν αυτά τα κοινοτικά προδεδωμένα είναι ομοιογενή όπως συμβαίνει σε ένα έθνος με κοινή γλώσσα, παράδοση, χωρικότητα κ.λπ. τότε η μετάφραση είναι σχετικά εύκολη. Κάτι τέτοιο όμως δεν ισχύει σήμερα. Η ομοιογένεια δεν φαίνεται να υπάρχει σχεδόν πουθενά, εφ' όσον οι συγκρούσεις πολλαπλασιάζονται μαζί με τις συλλογικότητες χωρίς να είναι δυνατό να μεσολαβηθούν. Εδώ κάθε αυταρχισμός είναι πλέον καλοδεχούμενος στο όνομα της εθνικής κυριαρχίας.

Η εθνική κυριαρχία στις σημερινές συνθήκες είναι και δικαιολογία για τη λήψη αυταρχικών μέτρων στο εσωτερικό των κρατών, εφ' όσον στηρίζεται στο μονοπώλιο του κράτους για τη λήψη αποφάσεων, ενώ παράλληλα δεν λαμβάνει υπ' όψη τόσο την παγκόσμια οικονομία, όσο και την αλλαγή των σχέσεων κυριαρχίας σε διεθνές επίπεδο. Για τον Schmitt η εθνική κυριαρχία στην Ευρώπη στηριζόταν στην τάξη του *jus publicum Europaeum* που εγκαθιδρύθηκε μετά το τέλος των θρησκευτικών πολέμων και διήρκεσε από το 16ο έως τον 20ό αιώνα. Στην τάξη του *jus publicum Europaeum* ίσχυε το *justus hostis* (δίκαιος εχθρός) όπου ο αντίπαλος ήταν ίσος (δεν ήταν υπάνθρωπος, απάνθρωπος κ.λπ.) και αντί να εξολοθρευτεί σε έναν ολοκληρωτικό πόλεμο έπρεπε να απωθηθεί στα σύνορά του. Αντίθετα η *justa causa* (δίκαιη υπόθεση) που το υποκατέστησε, επιδιώκει την ολοκληρωτική εξαφάνιση του αντίπαλου. Σύμφωνα με τον Schmitt η *justa causa* αφορά «το φαινομενικό ερώτημα περί νομιμότητας και δικαιοσύνης, που είναι μόνο μια συνέπεια της γαλλικής επανάστασης και αντιπαράθεσής της με τη νόμιμη κυριαρχία που αποκαταστάθηκε ξανά το 1815», ενώ «απέναντι στην κυρίαρχη εξουσία του νόμου δεν υφίσταται

μια κυρίαρχη εξουσία του δικαίου»<sup>4</sup>. Η τάξη που ο Schmitt υπερασπίζεται στην Ευρώπη δεν είναι ούτε δικαιότερη ούτε ηθικότερη απ' όσο πριν το 1815, αλλά απλούστατα η μόνη ρεαλιστική μπροστά στο φόβο που εμπνέει μια πιθανή αναζωογόνηση του γιακωβινισμού, που θα σήμαινε την κινητοποίηση της μάζας —το μείζον επίτευγμα της γαλλικής επανάστασης που ανέτρεψε το status quo της ηπειρωτικής Ευρώπης. Σύμφωνα με τον E.J. Hobsbawm «οι δημόσιοι άντρες του 1815 είχαν αρκετή σύνεση για να γνωρίζουν ότι κανένας διακανονισμός, όσο προσεκτικά μελετημένος κι αν ήταν δεν θα άντεχε μακροπρόθεσμα τον ανταγωνισμό των κρατών και τις μεταβαλλόμενες περιστάσεις. Κατά συνέπεια, επιδόθηκαν στην εκπόνηση ενός μηχανισμού για τη διατήρηση της ειρήνης μέσω τακτικών συνεδρίων. Εξυπακούεται φυσικά ότι τις ζωτικές αποφάσεις στα συνέδρια αυτά θα έπαιρναν οι “μεγάλες δυνάμεις”». Εάν θα θέλαμε να επανερμηνεύσουμε το jus publicum Europaeum θα λέγαμε ότι η νομιμότητά του προκύπτει από την ανάγκη ανασφάλωσης των ελίτ σε ένα παιχνίδι δύναμης με υπόβαθρο την αυτοσυντήρησή τους. Η ανάγκη αυτή ωστόσο πληρούται στις σημερινές συνθήκες από την παραγωγικότητα της πολιτιστικής βιομηχανίας που εξαρτά το σύνολο της ανθρωπότητας από την πολιτιστικο-οικονομική δύναμη των αναπτυγμένων κρατών, από το τι παράγουν και διανέμουν. Η νομιμοποίηση μέσω της ίδιας της παραγωγής κοινωνικών και οικονομικών αξιών αποφέρει μια τέτοια ισχύ που είναι αδύνατο ακόμη και να τη φανταστεί κάποιος που είναι εμπλεγμένος στην κλασική αντίληψη της κυριαρχίας.

«Η αξία», γράφει ο Schmitt, «έχει μια δική της λογική. Αυτή είναι η λογική του αξιόλογου και της καταστροφής των φορέων του αναξιόλογου». Τόσο η ιεραρχία όσο και η πραγματικότητα ή η αποπραγματοποίηση των αξιών σημαίνουν ένα σύστημα αναφοράς, μια λογική του κυρίαρχου. Η αποδοχή ή η υπονόμηση του κυρίαρχου εξαρτάται λοιπόν από τη νομιμοποίηση στο επίπεδο των αξιών: Caesar est supra grammaticam. Η δεύτερη γενιά της κριτικής θεωρίας μπορεί να βρήκε ένα ασφαλές καταφύγιο στον κλασικό φιλελευθερισμό και τις αξίες του χάρη στις ιδιοφυείς εννοήσεις στοχαστών όπως ο Jürgen Habermas. Συγκρούσεις όπως αυτές της δεκαετίας του '60 είτε αποτελούν στοιχείο νοσταλγικής αφηγηματικής απόσπασης —ιδιωτικής κατ' ουσίαν— είτε αποτάσσονται στο όνομα, αισθητικών, οικονομικών και ηθικών κριτηρίων<sup>5</sup>. Οι διαφορές στάσης στα πλαίσια της φιλελεύθερης αξίωσης μιας απρό-

4. Carl Schmitt, *Η θεωρία του αντάρτη*, σ. 79, μτφρ. Σίσου Χασιώτη, εκδόσεις ΠΛΕΘΡΟΝ.

5. Βλέπε για παράδειγμα το αφιέρωμα της

εφημερίδας *Το Βήμα* για τα 25 χρόνια από την εκτέλεση του Τσε Γκεβάρα, της 31ης Οκτώβρη 1992. Ειδικότερα το άρθρο του Δ.

σκοπτής προόδου δεν επηρεάζουν με κανέναν τρόπο το υπάρχον κανονιστικό πλαίσιο. Είτε με το μοντέρνο εγχείρημα είτε με το μεταμοντέρνο «τέλος των μεγάλων αφηγήσεων» οι ισχύοντες κανόνες του παιχνιδιού γίνονται αποδεκτοί. Συντηρητικοί στοχαστές επανέρχονται προσπαθώντας να αναστηλώσουν την εξιδανικευμένη πολιτική κατάσταση του 19ου αιώνα, ενώ ριζοσπάστες κριτικοί ερευνούν τις δυνατότητες μιας νέας εκδοχής της κοινωνίας των πολιτών. Μεταμοντέρνοι θεωρητικοί εκθειάζουν της ηδονιστικές παροχές μιας μεταμοντέρνας κοινωνικότητας<sup>6</sup>. Το κράτος δικαίου δέχεται μόνο εποικοδομητικές κριτικές. Η κάθε φορά ανανεούμενη κρίση του απομακρύνει ωστόσο το φιλελεύθερο-μοντέρνο στοχασμό από τις άλυτες αντιφάσεις ενώ στενεύει την ακτίνα επιρροής των χαζοχαρούμενων μεταμοντέρνων απολαύσεων. «Αυτοί (οι κοινοβουλευτικοί)», έγραφε ο W. Benjamin έχοντας κατά νου την κριτική του Schmitt στην κοινοβουλευτική δημοκρατία «προσφέρουν το γνωστό αξιοθρήνητο θέαμα επειδή δεν διατήρησαν τη συνείδηση των επαναστατικών δυνάμεων στις οποίες οφείλουν την ύπαρξή τους».

Υπ' αυτές τις συνθήκες, το πολιτικό κενό που προκύπτει στα πλαίσια της κριτικής θεωρίας είναι φανερό ότι είτε θα καλυφθεί, είτε θα περιορίσει την ίδια την κριτική θεωρία σε ακαδημαϊκή άσκηση. Θέλοντας να αποφύγουμε τη δεύτερη λύση παρουσιάζουμε έναν πολιτικό στοχαστή, τον C. Schmitt έχοντας κατά νου τα ερωτήματα που θέτει και τις απαντήσεις που εμείς οφείλουμε να δώσουμε.

Ψυχογιού «Έφυγε νωρίς...»

6. Βλέπε τις μελέτες Andrew Arato-Jean Kohen, «Κοινωνία των πολιτών και κοινωνική

θεωρία», Michel Maffesoli, «Μεταμοντέρνα κοινωνικότητα», *Λεβιάθαν*, 10.

